

نگاهی بر اسناد تاریخی، سکه مکشوفه و آزمون (سفال ملات) شهر حریره کیش

احمد کبیری

● سکه طلائی مکشوفه :

● ماده تاریخ گچبری مکشوفه (در حین حفاظت)

● سالیابی سفال درون ملات و آزمون ملات

حک گردیده است. متن داخل مربع‌ها دارای پنج سطر و چهار سطر در فوق اضلاع مربع دیده می‌شود.

بر روی بعضی از کلمات دایره برجسته که در وسط آن دایره‌ای دیگر همانند سکون قرار دارد، جمعاً بر پشت و روی سکه تعداد پانزده دایره قابل رؤیت است.

متن سکه با حضور استاد گرامی آقای مهندس شیرازی، آقای کریمیان، آقای مهندس فرهنگی و سپس با مراجعه به بخش سکه موزه ملی سرکار خانم عسگری و آقای عبدالله قوچانی مورد بررسی و سپس قرائت گردید.

سکه مکشوفه دارای $2/9$ سانتیمتر قطر و دارای $4/6$ گرم (یک انتقال) وزن می‌باشد و یکی از سکه‌های منحصر به فرد و نادری است که از شهر حریره کیش به دست آمده است: (قبلاً یک عدد سکه طلائی در کاوشهای ۱۳۷۱ به دست آمده است).

● متن روی سکه به شرح زیر قرائت گردید:

بسم الله الرحمن الرحيم

والحمد لله و هو حسبي

و به نتايد و نعتصم

لا حول و لا قوة الا

بالله العلي العظيم .

حاشیه بالا : الامير الاحد

در بهار سال ۱۳۷۷ در پی آغازی مجدد به اتفاق آقای مهندس عادل فرهنگی پس از چند سال توقف و بر اساس مسئولیت تفویض شده به هنگام مرمت و سامان‌دهی مانده‌های دیوار در بخش شمالی مشرف به جاده جدید الاحداث ساحلی، یک عدد سکه طلا کشف گردید. این سکه بر اثر فشار وارد شده در چند جهت دارای گود و برجستگی به رویه و پشت سکه می‌باشد (یک طرف سکه برجسته است طرف دیگر گود رفتگی دارد)

بر رویه و پشت سکه به مرکز دایره مربعی با دو خط تزئینی دیده می‌شود. رئوس چهار وجه مربع به لبه دایره سکه منتهی می‌گردد.

لبه سکه دارای تزئینات دایره‌های برجسته کوچک می‌باشد، این دوایر برجسته به وسیله خط دایره دورادور احاطه گردیده است.

دایره‌های برجسته تزئینی برجسته در بعضی نقاط قابل رویت و در بعضی نقاط محو می‌باشد. لازم به یادآوری است که به هنگام ضرب سکه از سر سکه استفاده می‌شده و سر سکه بر روی فلز با ضرب‌به‌ای که به آن وارد می‌شده است اثر حکاکی را نمودار می‌ساخته حال چنانچه دقت ضرب سکه به علت تعداد کمتر می‌شده است که بر روی اغلب سکه‌ها ملاحظه می‌گردد، لذا بخشی از اثر آن در خارج از سکه قرار می‌گرفته است.

متن کلمات دو روی سکه هر کدام دو بخش است: بخش اصلی داخل مربع و بخش دیگر در حاشیه سکه حد فاصل اضلاع مربع و لبه سکه

پشت سکه

روی سکه

پشت سکه

روی سکه

حاشیه چپ : حرسهاالله

حاشیه پایین : عامی تسعة

حاشیه راست : و عشرين و ستمائه

در حاشیه رویه سکه از ابو موسی عمران فرزند یکی از امراء مرشدین با لقب مؤید بالله نام برده شده است. در پشت سکه همانطور که در بالا قرائت گردید پس از ذکر لا اله الا الله و محمد رسول الله از خلیفه عباسی و امیرالمومنین ذکر می گردد. در حاشیه ضرب سکه را به شهر سبته و سال ضرب سکه ۶۲۹ هـ قرائت شده است.

با استناد به متون تاریخی ابو موسی در شهر سبته بپا خاسته و بنام

حاشیه چپ : مؤید بالله ابو

حاشیه پایین : موسی عمران بن

حاشیه راست : الامراء المرشدین

● متن پشت سکه داخل مربع :

لا اله الا الله

محمد رسول الله

الخلیفة الامام

العباسی امیرالمومنین

حاشیه بالا : ضربهذالدینار

خود سکه ضرب می‌نماید و احتمالاً سکه مذکور به عنوان یادبود ضرب شده است. هر چند در روی دیگر سکه لقب خلیفه عباسی ذکر گردیده می‌توان این سکه را جزء سکه‌های منحصر به فرد ضرب شده در شهر سبته در (شمال مراکش) یاد کرد. و بنا به ضرورت در پیوست گزارش بررسی متون تاریخی در خصوص شهر سبته آورده شده است.

با مروری بر پیشینه تاریخی جزیره کیش بااستناد نوشته‌های مورخین اطلاعات ما از سده‌های سوم هجری به بعد به صورت مکتوب باقی مانده است. پس از سیراف شهر تجاری به مرکزیت کیش درمی‌آید. ساخت و سازها و خانه‌های چند طبقه با بافت کهن شهری نشان از ازدیاد جمعیت و تراکم و تردد در این مرکز تجاری بوده است. در باب گلستان در گفتگوی شیخ اجل سعدی و بازرگان چنین آمده است.

«بازرگانی را دیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده و خدمتکار، شبی در جزیره کیش مرا به حجره خویش درآورد همه شب نیازمند از سخنهای پریشان گفتن که فلان انبارم به ترکستان است و فلان بضاعت به هندوستان و این قبالة فلان زمین است و فلان چیز را فلان ضمین گفتمی خاطر اسکندریه دارم که هوایی خوشتر بازگفتی نه که دریای مغرب (یعنی دریای مدیترانه) مشوش است سعدیا سفری دیگر در پیش است که اگر آن کرده شود به قیمت عمر خویش بگوشه‌ای بنشینم گفتم آن کدام سفر است گفت گوگرد پارس می‌خواهم بردن به چین که شنیدم قیمتی عظیم دارد و از آنجا کاسه چینی به روم آرم دیبای رومی به هند و فولاد هند به حلب و آئینه حلبی به یمن و بُرد یمانی به پارس و زان پس ترک تجارت کنم و به دکانی بنشینم انصاف ازین ماخلولیا چندان فرو گفت که بیش طاقت گفتن نماند گفت ای سعدی تو هم سخنی بگویی از آنها که دیده و شنیده گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور بار سالاری بیفتاد از سطور گفت چشم تنگ دنیا دوست را یا قناعت پر کند یا خاک گور در محاوره سعدی و بازرگان از اسامی کشورهای تجاری و شهرها زکری بیان می‌گردد که بی شک با کیش در ارتباط بوده و کالاهای تجاری بدان حمل و سپس صادر می‌گردیده است.

صاحب تاریخ و صاف به سال ۸۷۱ هـ در خصوص بازرگانی در کیش می‌نویسد: «جزیره قیس یکی از جزایر بزرگ فارس است بازرگانان از هندو چین و ترکستان و مصر و شام و قیروان به آنجا

وارد می‌شدند و کالاهای خود عرضه می‌دارند.^(۲)» مرآوده دیگر کشورهای عربی به علت گسترش مرکز تجاری کیش را می‌توان به استناد متون تاریخی ذکر نمود. شهر سبته در سمت راست تنگه جبل الطارق قرار دارد. با توجه به ذکر باب تجاری با مراکش و دیگر شهرها از جمله روم، خط دریایی و عبور کشتی‌ها کالاهای تجاری را حمل و در نقاطی که در متون تاریخی هم از آن ذکری به میان آمده تخلیه و بارگیری کالاها و مسافری انجام می‌گرفته، اگر از شمال مراکش یک راه دریایی را به طرف کیش در نظر بگیریم با استناد به متن ادیب شهاب‌الدین معروف به و صاف الحضرة (به تاریخ ۸۷۱ هـ) پس از زمر هندوستان و سند و چین و ترکستان و مصر و شام از قیروان هم یاد می‌کند، که تجار از این نقاط به کیش وارد می‌شدند.

قیروان در جنوب شهر تونس و در نزدیکی ساحل دریای مدیترانه پس از شهر سبته قرار دارد و وجود نقاطی چون طرابلس و بندر اسکندریه نقطه دیگر دریایی بوده که کشتی‌ها از مجاورت آنها عبور می‌کرده‌اند. به نظر می‌رسد ادامه راه از طریق اسکندریه و دریای سرخ و جده و یمن (بنا به گفته بازرگان در گلستان سعدی از یمن نام برده شده) که ادامه آن به طرف دریای عمان و پس از عبور از تنگه هرمز به سوی کیش طی طریق می‌شده است. و سکه یاد شده از شهر سبته احتمالاً از چنین مسیری به کیش رسیده است. راه دومی امتعه و کالاهای تجاری را از طریق خشکی شام در سوریه امروزی و (میان رودان) عراق سپس از طریق بصره از راه دریا به کیش منتهی می‌شده است.

البته راههای چین و ترکستان شهرهای خود راهی دیگر است که از طریق دریا و خشکی می‌توانسته به کیش منتهی گردد. به هر روی بخش عمده تجارت و صادرات و واردات در کیش از این راهها میسر بوده است. آثار معماری و شهرسازی کیش که امروزه حدود ۱۲۰ هکتار نقشه برداری شده حاکی از گستره شهری و معماری بوده است. چنین تردد بازرگانی و تجاری و سفر از طریق اروپا و آفریقا، آسیا و هند و چین و و ساحل جنوبی خلیج فارس به کیش را ممکن می‌نموده است.

در آذرماه سال ۱۳۷۷ ش نمونه ملات به همراه سفال درون آن از خانه مکتشفه شهر حریره کیش برداشت گردید. (۳) ضمن هماهنگی قبلی با پژوهشکده حفاظت و مرمت نمونه انتخابی طی نامه‌ای جهت آزمون ارسال گردید. هدف انجام آزمایش و دستیابی به تاریخ

گذاری تجزیه ملات با استفاده از دستگاه ترمولومینسانس (سالیابی) بود. با مراجعه به سرکار خانمها بحرالعلومی و دورعلی نتیجه آزمون انجام یافته طی نامه‌ای به معاونت حفظ و احیاء ارسال گردید. آزمایشگاه پس از آزمون و صرف وقت نتیجه را به شرح زیر اعلام و گزارش تهیه شده عیناً آورده خواهد شد. نتیجه آزمون تاریخ 70.2 ± 4.5 را اعلام، ضمن قرائت نتیجه آزمایش بیکباره حفاظت گچ‌بریهای مکشوفه سال ۱۳۷۱ در نظر تداعی گردید. گچ‌بریهای مکشوفه در محوطه شمالی فضای سبز ورودی شهر حریره که در معرض دید جهت پارکدیی قرار داشت ناگزیر از تحریر این چند سطر در ارتباط با مقایسه تاریخی به شرح زیر گشتیم.

در خدمت استاد گرامی جناب آقای مهندس شیرازی، مهندس فرهنگی، محسن احمدی‌نیا جهت حفاظت و جلوگیری از فرسایش گچ‌بریها اقدام به ساخت محلول ۵٪ پارالوئید گردید و این امر یعنی آغشته نمودن پوشش حفاظتی جهت جلوگیری از تخریب آنها ضروری به نظر می‌رسید. (قبلاً محلول پارالوئید، واکسیلامون به همین منظور از آزمایشگاه مرکزی تحویل و به جزیره حمل گردیده بود) (۴) در حین اجرای عملیات حفاظتی به دو قطعه گچ‌بری تزیینی کتیبه‌دار برخورد گردید. با دقت تاریخ اربع عشر و سبعمائه قرائت گردید (۷۱۴ هجری) با اختلاف اندکی نسبت به آزمون انجام یافته از نمونه ملات و سفال درون آن و تاریخ به دست آمده از گچ‌بری که از مجاورت خانه مکشوفه در شهر حریره به دست آمده بود، بیان آن ضروری به نظر می‌رسید (به هنگام اجرای عملیات حفاظتی با مواد یاد شده خطوطی بر روی قطعه گچ‌بری ملاحظه و قرائت گردید) لازم به ذکر است که بدنه‌های خانه

مکشوفه با مایع تهیه شده حفاظت گردید. نکته قابل توجه گچ‌بریها مکشوفه در حوزه شرقی خانه یاد شده به دست آمده که به سال ۱۳۷۱ ته رنگ یک مناره و چند پله شناسایی گردید. که احتمال وجود بنای ارزشمندی که دارای چنین گچ‌بری بوده است را می‌دهد. آرزومند است که توضیحات کاوش و همچنین تزیینات معماری و گچ‌بریهای مکشوفه در کتاب یا مقاله‌ای توسط آقای محمود موسوی چاپ و منتشر گردد.

کشف سکه طلایی و آزمون انجام یافته، تاریخ کتیبه دار گچ‌بریها حاکی از اسناد تاریخی معتبری هستند که تا کنون به دست ما رسیده است. هر چند متون تاریخی مکتوب موجود خود شرح مفصلی از راهها و معماری و شهرسازی و باب تجاری و سیر و سفرها از اقصی نقاط دنیای آن روز به کیش را بیان می‌دارند. راهی که امروزه با نام «راه ابریشم» برای آن همایش‌ها برگزار می‌گردد.

حاشیه:

- ۱- کستان سعدی: باب سوم، ص ۱۰۴-۱۰۵ از روی نسخه تصحیح شده مرحوم محمدعلی فروغی، مطبوعاتی پیروز.
- ۲- تحریر تاریخ و صاف، ادیب شهاب‌الدین عبدالله بن فضل شیرازی به قلم عبدالمحمد آیتی از روی آخرین نسخه به سال ۸۷۱، ص ۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲.
- ۳- کشف خانه اعیانی، توسط سرپرست هیئت کاوش آقای محمود موسوی، سال کاوش (۷۱-۱۳۷۰).
- ۴- پارالوئید ماده شیمیایی است جهت حفاظت آثار و گچ‌بریها در معماری اکسیلامون جهت حفاظت و جلوگیری از موریانه چوب استفاده می‌گردد.

نتیجه سالیابی نمونه در صفحه بعد ارائه شده است. برای هر نمونه ابتدا مجموع دز معادل (مقدار کل انرژی ذخیره شده در نمونه) Equivalent does که توسط کامپیوتر و با استفاده از اندازه‌گیری ترمولومینسانس طبیعی نمونه و ترمولومینسانس نمونه پس از پرتو دهی با پرتوهای آلفا و بتا و مقایسه آنها با یکدیگر محاسبه شده است. آورده می‌شود. یک نمودار ترمولومینسانس طبیعی نمونه و یک نمودار تابش شده با پرتو بتا برای مقایسه آورده شده است.

نام نمونه : سفال حریره کیش

TL Signals integrated between 330 and 360 deg C

Least_squares fit

Polynomial coefficient :

06.047571E+0003 Sigma = 3.602107E+0002

11.229946E+0001 Sigma = 6.409681 E-0001

Correlation coefficient: 0.965

Equivalent does value : _4.92

Low value : - 5.50

High value : -4.40

متوسط تعداد ذرات آزمایش شمارش شده در هر ثانیه : ۹/۲۷

غلظت اکسید پتاسیم : ۱/۰۸۴٪

غلظت توریم (TH) : ۲/۸۹ ppm

غلظت اورانیم (U) : ۶/۴۸ ppm

اشعه کیهانی : ۰/۱۵۰ mGy/y

خطای کل : ۶/۵٪

قدمت : ۷۰۲ ± ۴۵ سال

آزمون سالیابی با روش ترمولومینسانس

فرانک بحر العلومی

الف - شدت نور ترمولومینسانس طبیعی نمونه حریره کیش
ب - شدت نور ترمولومینسانس نمونه پس از پرتو دهی با پرتو بتا
در تاریخ ۷۷/۹/۱۸، یک قطعه سفال کوچک (ابعاد حدود ۲×۲ سانتی‌متر) مربوط به جزیره کیش، برای تعیین قدمت به واحد سالیابی ترمولومینسانس تحویل داده شد.

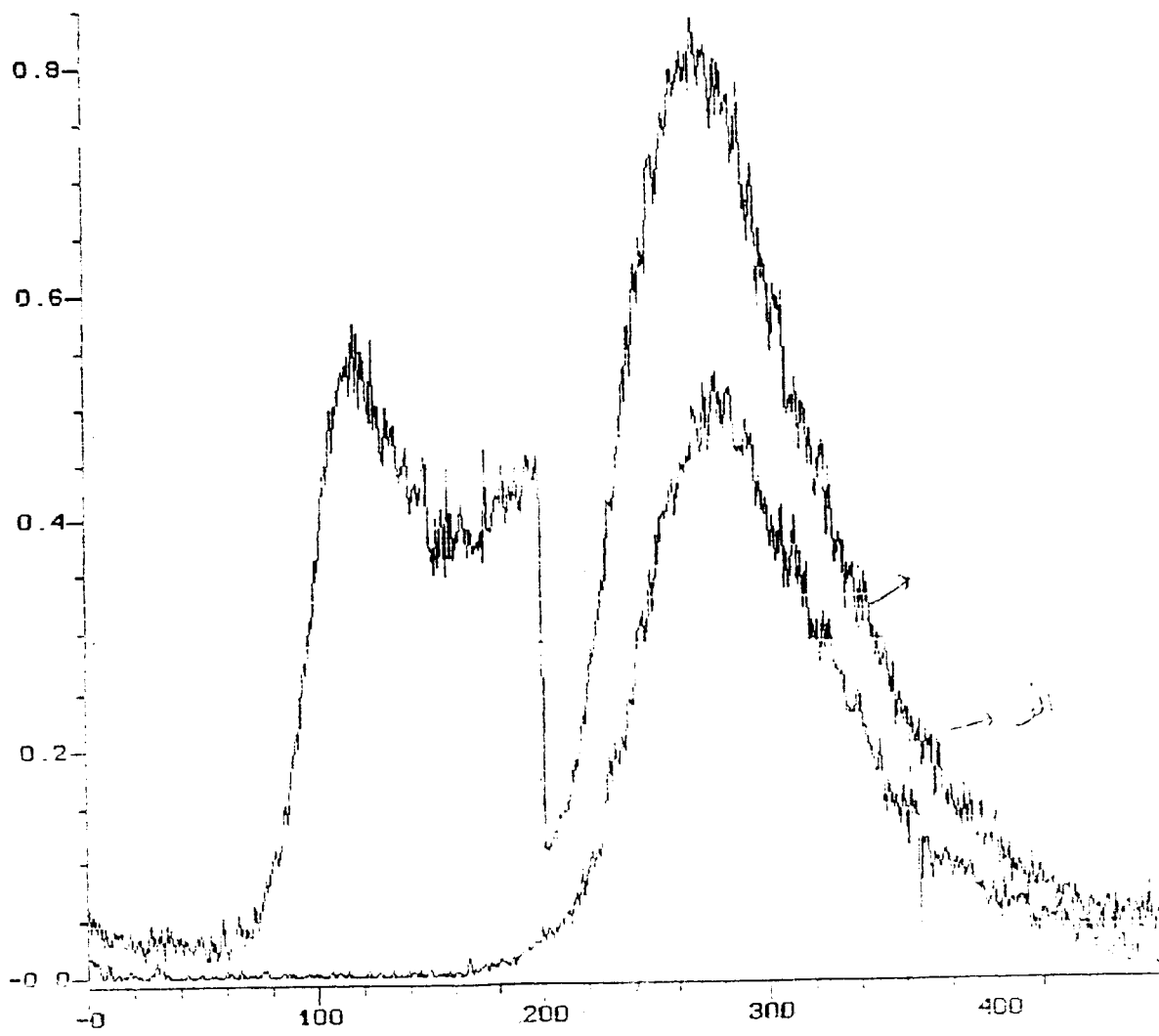
این سفال از درون ملات بنا به دست آمده است. متأسفانه بسته‌بندی سفال به گونه‌ای بود که امکان اندازه‌گیری رطوبت نسبی و مطلق آن وجود نداشت. به همین دلیل از اطلاعات هواشناسی در این مورد استفاده شد و شرایط محیطی کیش در محاسبات سالیابی در نظر گرفته شد.

به علت عدم دسترسی به منطقه، تعیین دز محیطی (حاصل از انرژی پرتوهای آلفا، بتا و گامای مواد رادیواکتیو موجود در خاک و اشعه کیهانی در یکسال) در محل امکان پذیر نبود. در محاسبات برای «دز محیطی» از مقادیر تجربی بر شرایط ایران استفاده شد.

تعیین دز باستانی (انرژی ذخیره شده در مراکز ترمولومینسانس) به وسیله تجهیزات آزمایشگاهی موجد در پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی انجام گرفته است.

پس از آماده سازی، از نمونه تعداد ۴۰ قرص تهیه شد. آماده‌سازی و اندازه‌گیری نمونه‌ها در زیر نور قرمز انجام گرفت تا از تأثیر احتمالی نور معمولی بر روی آنها جلوگیری شود.

Esc: Exit ; PgUp/PgDn: change scale ; X: XY-plotter ; P: Print info

Esc: Exit ; PgUp/PgDn: change scale ; X: XY-plotter ; P: Print info

الف - شدت نور ترمولومینسانس طبیعی نمونه حجره کیش
ب - شدت نور ترمولومینسانس نمونه پس از پروتو دهی با پروتو بنا

سانتیگراد باشد. در دمای بالاتر ممکن است سرعت سخت شدن افزایش یابد. ساختن ملات با آب گرم یکی از آسانترین روشها برای بالابردن دمای ملات است و این در صورتی است که مصالح سنگی ملات یخ زده نباشد. آب مخلوط باید به اندازه کافی حرارت داده شود تا دمای ملات قبل از مصرف به مقدار مطلوب برسد.

دمای توده‌های متوالی ملات باید کمتر از ۵ درجه سانتیگراد با اولین توده ملات ساخته شده اختلاف داشته باشد. در هوای یخبندان که رطوبت موجود در ماسه یخ می‌زند باید یخ آن ذوب شود. ماسه‌ای که ذرات آن یخ زده و یا بر اثر حرارت دادن زیاد سوخته است هرگز نباید مصرف شود.

استفاده از مواد افزودنی برای پایین آوردن نقطه انجماد ملات در فصل زمستان جایز نیست. مقدار لازم این مواد که بتواند نقطه انجماد را بسیار پایین بیاورد ممکن است به مقاومت ملات و سایر خصوصیات آن آسیب جدی برساند. برای کوتاه کردن زمان مورد نیاز و برای آنکه ملات مقاومت کافی را کسب کرده و در برابر عمل یخبندان پایداری نماید، اغلب ماده افزونه کلرور کلسیم مصرف می‌شود اما استفاده از کلرور کلسیم در بناهایی که در آن فلز به صورت آرماتور، قابهای فلزی در و پنجره به کار رفته است مجاز نمی‌باشد.

مخلوط کردن ملات نیز یک عامل جهت رسیدن به کارایی مطلوب محسوب می‌شود. هر گاه عمل مخلوط کردن در مدت زمان مناسبی صورت نگیرد مخلوط به دست آمده دارای کیفیت مناسب نخواهد بود زیرا علاوه بر یکنواخت نبودن، کارایی ضعیف و آب نگهداری کم، میزان هوای کمتر از حد مناسب را خواهد داشت. زمان بیشتر مخلوط کردن ممکن است سبب افزایش مقدار هوا شود. در مخلوط کردن باید از کمترین آب ممکن استفاده شود بدون آنکه کارایی ملات آسیب ببیند.

آب مورد استفاده در ملات باید از نوع اشامیدنی، تمیز و صاف باشد. مواد اسیدی، فلیایی و مواد آلی در آن به اندازه‌ای نباشد که برای ساختن سازه‌ها مضر است. آب بعضی چاهها دارای مقادیر قابل ملاحظه‌ای نمکهای محلول مانند سولفات پتاسیم و سدیم است. چنین نمکهایی محسوس است بعداً سبب سوره زدن شوند. بنابراین آب مورد استفاده در ملات باید جهت تعیین میزان مواد فلیایی و اسیدی مورد آزمایش قرار گیرد.

آزمون ملات

سودابه دور علی

بهترین ملات برای کارهای ساختمانی به ندرت ممکن است مقاومترین آنها باشد. خصوصیات دیگر نظیر کارایی، شکل‌پذیری، آب‌نگهداری و سرعت سخت شدن ملات بسیار مهمتر است. با وجود مقاومت ملات باید برای تحمل بار کافی بوده و پایداری لازم در برابر عوامل جوی را داشته باشد. به طور کلی ملات نباید بسیار قوی تر و یا بسیار ضعیف تر از دیگر مصالح مصرف شده باشد.

حرکات و جابجایی‌های کوچک در طول ساختمان‌سازی می‌توانند با یک ملات کندگیر و سخت شونده با حداقل ترک خوردگی مهار شود. آهک یا روان‌کننده‌ها چنین ویژگیهایی به ملات می‌بخشند. میزان انقباض خشک شدن با اضافه شدن میزان سییمان افزایش می‌یابد اما استفاده از آهک یا روان‌کننده هوازا با افزایش تخلخل در درزها، ترک خوردگی را به صورت ترکهای مویی توزیع کرده و خطر نفوذ آب باران را کاهش می‌دهد.

قابلیت جذب آب آجرها ممکن است به سرعت آب را از ملات خارج کرده و یک لایه خشک در اتصال بین آجرها و ملات باقی گذارد. بنابراین این ملات به آجر نمی‌چسبد و اصطلاحاً می‌سوزد. با استفاده از آهک و یا سایر افزودنی‌های نگهدارنده آب می‌توان با این مشکل مقابله کرد. آجرهای خیس نیز چنین نقشی داشته‌اند اما ممکن است شوره زدگی و جابجایی رطوبت را افزایش دهند. شرایط مرطوب در زمستان اغلب قابلیت جذب آب آجرها را کاهش می‌دهد. اگر یخبندان قابل پیش‌بینی است نباید آجرها را خیس کرد.

دمای مطلوب برای ملات در هنگام مصرف باید ۲۱ تا ۲۵ درجه

را سبب می‌شود در نتیجه باید از مصرف مقدار زیادی از ذرات مقایسه یک اندازه اجتناب شود.

نمونه‌های ملات شهر حریره کیش با استفاده از سیستم پراش پرتو X (XRD) مدل SEIFERT 3000 با تیوب مس (30 mA, 40 kV) شناسایی شده که نتایج به دست آمده در جدول زیر خلاصه شده است.

چنانچه در ملات ماسه به کار برده شود، باید به این نکته توجه داشت که ماسه بهترین کارایی را زمانی دارا خواهد بود که همه اندازه‌های ذرات را از بسیار ریز گرفته تا درشت دانه را داشته باشد. با ماسه‌های فاقد ریز دانه عمدتاً ملات‌های زیر و غیر قابل استفاده تولید می‌شود. در الی که افزایش ریز دانه‌ها (ریزتر از ۳/۰ میلی‌متر) باعث کارایی بهتر شده لکن تخلخل را زیاد کرده و مقاومت فشاری پایین‌تری

شماره ردیف	مشخصات نمونه	نتایج	نوع ملات
۱	نمونه‌برداری از ساخت و ساز کنار دریا، شیپار کارگاهها، جبهه غربی	Calcite, Quartz	آهک و خاک
۲	نمونه‌برداری از ملات با سفال داخل خانه مکشوفه از بدنه	Calcite, Gypsum	آهک و گچ
۳	کنار دریا، شیپارهای میانی	Calcite, Gypsum	آهک و گچ
۴	ساخت و ساز کنار دریا، شیپار کارگاهها، جبهه شرقی	Calcite	آهک
۵	ملات قرن هفتم	Calcite, Aragonite, Gypsum	آهک و گچ
۶	ملات جدید	Gypsum, Calcite, Quartz	گچ و آهک
۷	ملات ساخته شده سال ۷۱، نمونه جرز پایه	Calcite	آهک

Calcite : CaCO_3

Quartz: SiO_2

Gypsum: $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$

لازم به ذکر است که در نمونه‌های فوق مقدار زیادی نمک NaCl نیز شناسایی شد که منشاء آن مربوط به خاک و آب محل نمونه‌برداری می‌باشد.

بررسی تاریخی سکه مکشوفه حریره کیش

نادر کریمیان سردشتی

در سکه طلای کیش علاوه بر تاریخ حک شده که سال ۶۲۹ ه. ق. را برخود دارد در پشت و روی سکه سه نام قابل بررسی و تحقیق می‌باشد:

- ۱- شهر سبته (محل ضرب سکه)
- ۲- القائم بامرالله خلیفه عباسی (امیرالمومنین)
- ۳- ابو موسی عمران بن الامراء المرشدین ملقب به «مؤید بالله»

۱. **سبته**: یاقوت حموی در معجم البلدان می‌نویسد: «شهر مشهوریست از شهرهای مرکزی بلاد مغرب. لنگرگاهش بهترین لنگرگاهی است در ساحل درکه، در یک قطعه خاکی واقع شده در مقابل جزیره اندلس؛ در طرف گذرگاه واقع شده و شهر مستحکم و استوار است مانند مهدیه که در آفریقا واقع شده است: «سَبْتَةُ: وهی بلدة مشهوره من قواعد بلاد المغرب و مرساها اجود موسی علی البحر، وهی برالبر برتقابل جزیره الاندلس علی طرف الزقاق الذی هو اقرب ما بین البرّ و الجزيرة، هی مدینه حصینة تشبه المهدیه التی بافریقیه ... و بینهما و بین فاس عشره ایام»^(۱) یاقوت سپس می‌گوید کسانی همچون ابن مرانه سبته و ابن غازی خطیب و ابن عطا کاتب به آنجا منسوبند.^(۲) قزوینی در آثارالبلاد از قول ابو حامد اندلسی نقل می‌کند که در سبته صخره‌ای است که حضرت موسی و حضرت یوشع در کنارش آرمیده و هنوز پابرجاست.^(۳) ابن بطوطه در رحله و ابن جبیر در سفرنامه خود از شهر سبته یاد کرده‌اند. و علامه قزوینی در حاشیه شدالازار می‌نویسد: شهر معروف سبته واقع بر ساحل جنوبی مدیترانه محاذی جبل الطارق که بر ساحل شمالی تنگه معروف به همین نام است واقع شده است.^(۴)

جهت تفصیل موقعیت و تاریخ شهر سبته به کتاب «الحلل السندیة» (ج ۱: ص ۲۵، ۳۳، ۵۴، ۵۶، ۶۳، ۶۸، ۸۱، ۱۵۷، ۱۸۴، ۱۸۵، ۲۰۰، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۴۲، ۴۵۳: ص ۲۵، ۳۶، ۹۰، ۱۵۵، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۱۹، ۳۲۸) مراجعه شود.

۲. القائم بامرالله: در تاریخ دوره اسلامی دو نفر از خلفای عباسی

بدین نام مشهورند: یکی القائم پسر القادر ملقب به القائم بامرالله (۴۲۲-۵۶۷) بیست و ششمین خلیفه عباسی و دیگر قائم ابن متوکل ملقب به قادر بامرالله و مکنی به ابوالبقاء از خلفای عباسی مصر که به سال ۸۶۲ ه. ق. در زندان اسکندریه وفات یافت. (ر. ک. تاریخ الخلفاء سیوطی).

آنچه در سکه با توجه به تاریخ ضرب شده آمده مقصود از القائم بامرالله بیست و ششمین خلیفه عباسی ابو جعفر عبدالله پسر القادر بالله است که در سال‌های ۴۲۲-۴۶۷ ه. ق حکومت می‌کرد. وی در ذی قعدۀ سال ۳۹۱ متولد شد. مردی دانشمند و خوش صورت و نیکو سیرت و با اقتدار بود و در عهد او و پدرش دولت عباسیان رونق گرفت و در زمان او بود که دولت بویهیان انقراض یافت و دولت سلجوقی تأسیس شد و فتنه بساسیری افتاد. و فتنه بساسیری از مهمترین اتفاقات دوره حکومت القائم بود و داستان آن در تواریخ مسطور است. عاقبت این فتنه به دست سلطان طغرل سلجوقی خاتمه یافت و طغرل سرانجام بر بساسیری چیره گشت و وی را گرفته بکشت و سرش را به بغداد فرستاد تا در بازارها بگردانند. القائم بامرالله به سال ۴۶۷ ه. ق وفات یافت. جهت شرح زندگانی وی به تجارب السلف (ص ۲۵۳)، مجمل‌التواریخ و القصص (ص ۲۸۲ و ۳۷۲) و تاریخ الخلفاء سیوطی (ص ۲۶۷ و ۲۷۷-۲۸۰)، حبیب‌السیر (چاپ کتابفروشی خیام، ص ۲۶۰، ۲۷۰-۳۷۱) مراجعه شود. آنچه جای شگفتی است یاد و نام القائم بامرالله بر روی

این سکه بوده که تاریخ ضرب آن سال ۶۲۹ ه. ق ثبت شده یعنی با سال فوت القائم ۱۶۲ سال فاصله زمانی دارد. مفهوم این فاصله زمانی بر این سکه چیست؟ هر چند نمونه‌های نادر دیگری نیز بویژه در دوره تحول سیستم حکومتی پیش از اسلام و دوره اسلامی بر روی سکه‌ها به خصوص سکه‌های ساسانی داریم ولی اگر دلیل عمده عربها در بکارگیری سکه‌های ساسانی و تغییر و بهره‌برداری از آنان برای داد و ستد، کمبود و عدم آشنایی زیاد با فن سکه‌زنی باشد اما باز این در دوره آغازین به چشم می‌خورد و در دوره‌های بعدی چندان قابل دفاع نخواهد

است این که ابوموسی مؤید بالله که از سلسله «موحدان» است به عنوان حاکم این سلسله هیچگاه برگزیده نشد و بنابر گزارش‌های تاریخی وی در فرصتی کوتاه (۶۲۹ ه.ق) که برایش فراهم شده علم طغیان برافراشته و بر شهر سبته و نواحی آنجا سیطره می‌یابد و برای مدت بسیار کوتاهی حکومت را در اختیار می‌گیرد. سکه نشان می‌دهد در همان سال طغیان ضرب شده است.

بود به ویژه که قرن هفتم هجری، دوره رشد و تعالی تمدن عرب و اسلام می‌باشد. نکته دیگر محل ضرب سکه است که با بغداد مرکز خلافت فاصله بسیار دارد و از این گذشته تاریخ آن برمی‌گردد به اواخر دوره عباسیان که دوره ضعف و اضمحلال آنان را نشانگر است. هنوز ارتباطی منطقی در خصوص این موضوع نتوان برقرار کرد.

۳. ابوموسی عمران از امرای مرشدین ملقب به مؤید بالله

در تاریخ شهر سبته حکام بنی عیصام مشهورند و سالها در آنجا حاکم بوده‌اند و ابن خلدون در کتاب تاریخش «العبر» (جلد شش) و البکری در کتاب «المغرب» (ص ۱۰۲-۱۰۵) به تفصیل از آنان یاد کرده‌اند. پس از اینان موحدان در مغرب (مراکش) حکومت داشته‌اند و به شهر سبته نیز حکمرانی می‌کرده‌اند و از سالهای ۵۲۴ تا ۶۶۷ (اواخر قرن هفتم) ادامه داشته است. ابوموسی ملقب به المؤید از خاندان موحدان است. وی پسر یعقوب المنصور پسر یوسف اول پسر عبدالمؤمن (متولد ۴۸۷ / متوفی ۵۵۸) پسر علی است.^(۵) ابوموسی به گفته صاحب روض القرطاس در سال ۶۲۹ ه. ق در شهر سبته سر به طغیان برداشت.^(۶) آنچه قابل ذکر

حاشیه:

- ۱- معجم البلدان، یاقوت حموی، تحقیق فرید عبدالعزیز جندی، ج ۳۰، ۲۰۵-۲۹۶ (چاپ بیروت، دارالکتب العلمیه).
- ۲- همان، ص ۲۰۶.
- ۳- آثار البلاد قزوینی، ص ۲۰۱؛ نیز مراجعه کنید به تقویم البلدان، ص ۲۷.
- ۴- حاشیه شدالازار، تصحیح محمد قزوینی، ص ۴۷۴.
- ۵- نسب نامه خلفا و شهریاران، زامبادور، ترجمه محمد جواد مشکور، ص ۱۱۵.
- ۶- روض القرطاس، ص ۱۶۹، به نقل نسب نامه خلفا و شهریاران، ص ۱۱۵.

